

Evropská integrace hlavním tématem českého oboru mezinárodních vztahů

MATS BRAUN, JAN KARLAS

European Integration as the Main Topic of the Czech Discipline of International Relations

Abstract: In this article, we reflect on the research on European integration in the context of the Czech discipline of International Relations (IR). We pay attention to those academic institutions that concentrate on IR and, simultaneously, on European integration. We reach three main findings in the article: 1) a number of Czech institutions and scholars that studied the international dimension of the European integration were also concerned with the domestic level of integration; 2) in the Czech environment the IR discipline is marked by a distinct cleavage between the theoretically and methodologically informed parts of the research on European integration and its descriptively based part; 3) besides International Security, the topic of European integration dominated the Czech IR discipline.

Key words: European integration; European Union; International Relations; Czech Republic; theories of international relations.

Výzkum evropské integrace má již po delší dobu výrazně multidisciplinární (nebo spíše transdisciplinární) povahu. Evropskou integraci zkoumá dnes nějakým způsobem každý sociálněvědní obor. Evropská studia jako disciplína zabývající se evropskou integrací se tak rozprostírají minimálně na pomezí oborů mezinárodní vztahy, politologie a právo, do značné míry i ekonomie a sociologie, případně i dalších oborů. To vyvolává diskuse o tom, jaké výhody a omezení přinášejí pohledy jednotlivých oborů, konkrétně zejména „politologický“ a „mezinárodněvztahový“ pohled (viz například Hix 1994; Hurrell – Menon 1996; Risse-Kappen 1996; Jachtenfuchs 2001; Pollack 2001).

V tomto příspěvku se zamýšlíme nad výzkumem evropské integrace v kontextu významného výročí časopisu *Mezinárodní vztahy* a českého oboru mezinárodní vztahy. Soustředíme se proto jen na část českého výzkumu evropské integrace, a sice na tu, kterou uskutěčňovaly dva druhy akademických institucí: 1) instituce zabývající se mezinárodními vztahy a současně evropskou integrací; a 2) instituce věnující se výrazněji mezinárodnímu aspektu politické integrace, ale nikoliv mezinárodním vztahům. Na základě tohoto pojetí jsme identifikovali celkem osm českých institucí, které se v posledním čtvrtstoletí významněji zabývaly evropskou integrací.¹

Takto identifikovaný soubor institucí se výrazně překrývá s tím, kdo publikoval na téma evropské integrace v *Mezinárodních vztazích*. Podle přehledu, který nám poskytla redakce časopisu, se v letech 2000–2015 na jeho stránkách publikovalo celkem 59 článků týkajících se evropské integrace. Přitom 38 z nich napsali pracovníci osmi institucí, na něž se soustředíme v našem textu. Znamená to tedy, že určitým způsobem pokrýváme zhruba dvě třetiny článků publikovaných v časopise, což považujeme za dobrý překryv.²

Doplňme ještě čtyři další metodické poznámky. Za prvé, z časového hlediska se v zásadě snažíme pokrýt vývoj předmětného výzkumu v posledním čtvrtstoletí, ale z logických důvodů se primárně soustředíme na posledních 15 let. Za druhé, v našem rozboru vybraných institucí věnujeme přirozeně pozornost tomu, co bylo publikováno v *Mezinárodních vztazích*. Na druhou stranu by ale pouze články publikované v tomto časopise nevytvorily dostatečnou datovou základnu. Kromě těchto článků tedy přibíráme další dva druhy publikačních výstupů zmíněných institucí: monografie a články publikované v zahraničních impaktovaných a recenzovaných časopisech. Za třetí, v našem příspěvku nereflektujeme výzkum společné zahraniční a bezpečnostní politiky Evropské unie (EU) usku- tečňovaný akademiky, kteří působili primárně v oblasti bezpečnostních studií a jinak se evropskou integraci nezabývali. Za čtvrté, naším cílem není předložit kvantitativní analýzu, ale rozbor a zamyšlení reflektující určitým způsobem vymezenou datovou základnu. Naší ambicí tedy není měřit a kvantifikovat parametry výzkumu. Datům, z nichž vycházíme, se však snažíme věnovat systematicky.

V úvodu našeho zamyšlení ještě zdůrazněme, že identifikace hlavních institucí výzkumu evropské integrace v oboru mezinárodní vztahy nebyla naším cílem sama o sobě. Stejně jako další články v tomto zvláštním čísle se soustředíme na zachycení a zhodnocení institucionálního vývoje, teoretických a metodologických preferencí (případně jejich absenci) a na vztah k politice. Jako prostředek k tomu nám nicméně slouží vymezení institucí, které lze považovat za reprezentanty zkoumání evropské integrace ve vazbě na obor mezinárodní vztahy.³

INSTITUCE

Pokud se na evropskou integraci podíváme zvolenou optikou, můžeme identifikovat osm institucí, které se touto problematikou v ČR výrazněji zabývaly v posledním čtvrtstoletí.⁴ Na prvním místě uvedme pražský Ústav mezinárodních vztahů (ÚMV). Výzkumná agenda všech politologických pracovišť v devadesátých letech přirozeně reagovala na to, že vstup do EU představoval jeden z hlavních zahraničněpolitických cílů ČR a intenzivně probíhal proces českého přistupování k Unii. Pro ÚMV to platilo ještě výrazněji díky jeho vazbě na ministerstvo zahraničních věcí a s ní související potřebě reflektovat kromě akademicky aktuálních témat i témata aktuální politiky. Ve výzkumné produkci ústavu týkající se evropské integrace v první polistopadové dekádě dominovaly především dva typy výstupů (srovnej též Handl 2007; Šedivý 2007). Za prvé, evropská integrace samozřejmě zaujímal podstatné místo v koncepčních úvahách, které v ÚMV v té době vznikaly (Valenta 1992; Kotyk 1997). Za druhé, značná část publikačních a jiných výstupů pracovníků ÚMV se věnovala sledování procesu přistupování ČR do EU. V tomto smyslu ÚMV výrazným způsobem doplňoval český „střípek“ do mezinárodní mozaiky velkého tématu vstupu postkomunistických států do EU. Ambice těchto prací byla v zásadě deskriptivní, případně hodnotící. Popisovaly a posuzovaly to, jak se vyvíjí vztah ČR a Unie.

V průběhu prvního desetiletí současného tisíciletí se působení ÚMV v oblasti evropských studií posílilo.⁵ Evropská integrace v té době představovala jeden z jeho hlavních výzkumných pilířů. Současně její výzkum v ústavu začal více stavět na teorii. Výrazné teoretické zakotvení se objevilo v pracích několika mladších pracovníků zabývajících se evropskou integrací, kteří v ÚMV v té době působili. Teoretické přístupy k integraci využívali především k analýze klíčových témat tehdejšího integračního procesu. Díky jejich výzkumné činnosti pokrýval ÚMV rozsáhlé oblasti evropské integrace. Patřily mezi ně přístupy členských států a politických elit k integraci (Drulák 2006; Braun 2008a; Beneš – Harnisch 2015), vnější vztahy EU (Kratochvíl – Tulmets 2010; Kratochvíl – Cibulková – Beník 2011), rozhodovací proces v EU (Karlás 2005; Königová – Kratochvíl 2005) nebo evropeizace domácích aktérů (Drulák – Česal – Hampl 2003; Königová 2004).

Evropská integrace se počátkem devadesátých let přirozeně stala zájmem proměněných nebo nově vznikajících univerzitních pracovišť mezinárodních vztahů. V pražském

prostředí se mezi přední místa výzkumu evropské integrace zařadila Fakulta sociálních věd (FSV) Univerzity Karlovy (UK). Evropské integrace našla své místo ve dvou institucích této fakulty. V prvním z nich, Institutu politologických studií, se evropské integraci věnovala katedra mezinárodních vztahů (KMOV). Výrazné místo v její výzkumné agendě zaujímal institucionální problematika EU (Plechánová 2011; 2013; Parížek – Hosli – Plechánová 2015). Kromě rozhodovacího procesu v institucích EU na katedře vznikly i publikace věnující se zapojení národních institucí, především národních parlamentů, do unijního rozhodování (Karlas 2011a, b, 2012; Knutelská 2011) a ekonomické dimenzi integrace (Kučerová 2006; 2010). Stojí za zmínku, že evropská integrace je oblastí, ve které se tato katedra profiluje nejvýrazněji. Jedná se o hlavní oblast nebo jednu z hlavních oblastí výzkumného zájmu všech jejich současných interních pracovníků. Významnější výstupy většiny z nich se opírají o silný teoretický a metodologický základ.

Na teritoriálně zaměřeném Institutu mezinárodních studií FSV UK se mezinárodní rovině politické dimenze integrace věnovala katedra západoevropských studií (KZS).⁶ Ve svém zaměření kombinovala jak teritoriální specializaci na klíčové země západní Evropy, tak výzkum integrace. V roce 1999 se katedře podařilo jako první akademické instituci získat prestižní ocenění Jean Monnet Centre of Excellence in European Studies. Mezi výrazné znaky katedry patřilo zapojení do velkého počtu mezinárodních projektů zkoumajících evropskou integraci. Rovněž obor evropská studia byl na FSV akreditován právě na této katedře. Výzkumně katedra pokrývala různé oblasti integračního procesu, zejména institucionální problematiku (Rovná – Wessels 2006; Šlosarčík – Kasáková a kol. 2013), právní dimenzi (Šlosarčík 2010) a zahraniční a bezpečnostní politiku (Weiss – Řiháčeková 2010).

Z pražských institucí mezinárodních vztahů se ve výzkumu evropské integrace profilyvaly i Středisko mezinárodních studií Jana Masaryka (SMS) Fakulty mezinárodních vztahů (FMV) Vysoké školy ekonomické (VŠE) a katedry mezinárodních vztahů Metropolitní univerzity Praha (MUP). Na těchto pracovištích se sice evropskou integrací zabýval (v pojetí zvoleném v našem článku) menší počet jejich pracovníků, ti však k českému výzkumu významně přispěli. Na SMS VŠE mezi jejich klíčová témata náležely subsidiarita (Druláková 2010) a evropeizace zahraniční politiky v oblasti lidských práv (Zemanová 2008). Na MUP patřila evropská integrace do působnosti katedry mezinárodních vztahů a evropských studií (KMVES; viz Jakš 1998) a katedry International Relations and European Studies (IRES; viz Braun 2014a, b).

Mimo Prahu musíme jako významnou instituci na prvním místě uvést katedru mezinárodních vztahů a evropských studií Fakulty sociálních studií Masarykovy univerzity (KMVES FSS MU) v Brně. Tato katedra se intenzivně věnuje evropské integraci od svého vzniku v roce 2002, kdy se oddělila od katedry politikologie působící na fakultě již od počátku devadesátých let. Její výzkumná agenda obsáhla poměrně značné množství témat. Na prvním místě musíme zmínit institucionální problematiku EU (Pitrová 1999; Fiala – Pitrová 2003, 2005; Kaniok 2008, 2010) a obecný smysl a vývoj integrace (Fiala 2007, 2015). Obdobně silné místo zaujímal ve výzkumu evropské integrace v této instituci evropeizace (Dančák – Fiala – Hloušek 2005). Těžištěm jejího výzkumu se stala evropeizace politických stran a zájmových skupin (Hloušek 2004; Hloušek – Kaniok 2007; Krpec – Hloušek – Fiala – Pitrová 2009). Vedle těchto klíčových témat se však pozornosti dostalo i dalším otázkám, například rozšiřování EU (Fiala – Pitrová, eds. 2001), evropské měnové integraci (Sychra 2009) nebo vazbě mezi lidskými právy a integrací (Smekal 2009). Uvedenou katedru charakterizoval mj. relativně značný počet (většinou česky psaných) publikovaných monografií z oblasti evropské integrace.

Na poli evropské integrace významněji působila i katedra politikologie a evropských studií Filozofické fakulty Univerzity Palackého (KPES FF UP) v Olomouci. Na rozdíl od většiny výše zmíněných institucí se tato katedra nevyznačovala působením většího počtu odborníků na evropskou problematiku. Na druhou stranu jeden z jejích pracovníků

(Dan Marek) rozhodně patří k předním českým odborníkům v této oblasti. Výrazně se publikačně profiloval, a to i v mezinárodním měřítku, například v oblastech strukturální politiky EU, zahraniční politiky EU a vztahů ČR a EU (Marek – Baun 2002, 2014; Baun – Dürr – Marek – Šaradín 2006; Baun – Marek 2008, 2013a).

Tabulka č. 1
Hlavní instituce

Instituce	Fakulta a univerzita	Místo působení
Katedra mezinárodních vztahů (KMV)	Fakulta sociálních věd Univerzity Karlovy (FSV UK)	Praha
Katedra západoevropských studií (KZS)		
Katedra mezinárodních vztahů a evropských studií (KMVES)	Fakulta sociálních studií Masarykovy univerzity (FSS MU)	Brno
Katedra mezinárodních vztahů a evropských studií (KMVES)	Metropolitní univerzita Praha (MUP)	Praha
Katedra International Relations and European Studies (IRES)		
Katedra politologie a evropských studií (KPES)	Filozofická fakulta Univerzity Palackého (FF UP)	Olomouc
Středisko mezinárodních studií Jana Masaryka (SMS JM)	Fakulta mezinárodních vztahů Vysoké školy ekonomické (FMV VŠE)	Praha
Ústav mezinárodních vztahů (ÚMV)		Praha

Zdroj: Autoři.

VZTAH K POLITICE

Je zcela jisté, že velký zájem českého oboru mezinárodní vztahy o evropskou integraci vyplýval z charakteru příslušného historického období a vývoje vztahu ČR k EU. Východní rozšiřování EU zaujalo velké množství výzkumných projektů. Je také zřejmé, že postoje české politické reprezentace vedly k zájmu zdejších badatelů o výzkum identity, který nabízel možnost porozumět kritickým postojům části politické elity k evropské integraci. České předsednictví v Radě EU pak inspirovalo výzkum této instituce (například Kaniok 2008). Minimálně v posledním případě však pravděpodobně momentální význam předsednictví v Radě EU pro národní politický kontext způsobil, že byla tomuto tématu přikládána větší váha, než ve skutečnosti mělo. Zároveň je samozřejmě v pořádku, pokud se badatelé inspirojí politickým kontextem, protože výzkum tak může být společensky relevantní.

Jiná, nevyhnutelně spekulativní, otázka je, do jaké míry měly názorové preference badatelů vliv na jejich výstupy. Právě tato otázka je však v českém kontextu zásadní, protože téma evropské integrace po větší část období politické reprezentace rozdělovalo. Z toho, že například Petr Drulák (2010) psal o nezájmu ČR o evropskou politiku, patrně nelze vyvodit, že by nepodporoval aktivnější chování ČR v rámci integračního procesu. Podobně snaha některých autorů porozumět skeptickému přístupu části politické elity k evropskému integračnímu projektu prizmatem konstruktivismu a identity mohla být dána tím,

že tito autoři sami považovali skeptický přístup za mylný a neracionální. Nebo naopak – může například existovat přirozená spojitost mezi závěrem Marka Loužka v jeho aplikaci teorie volby na rozšiřování EU – „*Politici v kandidátských zemích rozšíření podporovali, protože vznikla možnost „umístit se“ do některého z evropských úřadů...*“ (Loužek 2005: 21) – a jeho veřejným působením.⁷ Cílem této krátké úvahy samozřejmě není spekulovat o myšlenkových pohnutkách zmíněných autorů ani jim cokoliv podsouvat. Pouze jsme chtěli ukázat, že mezi výzkumem jednotlivých osobností a jejich veřejným smýšlením může přirozeně existovat souvislost (stranou ponecháváme i otázku, zda je to dobře, nebo špatně).

TEMATICKÁ PESTROST

V tematickém mapování integračního výzkumu vyjdeme z několika předem stanovených kategorií obecných témat. Naše kategorizace se odvíjí po dvou klasických liniích, které odrážejí pojetí výzkumu evropské integrace tak, jak jsme ho představili v úvodu tohoto článku. První z těchto linií rozlišuje evropskou (mezivládní i supranacionální) rovinu a domácí rovinu evropské integrace.⁸ Druhá linie pak staví do popředí tři základní politické dimenze, tedy 1) politické aktéry a jejich interakce (*politics*); 2) institucionální dimenzi (*polity*); a 3) výslednou politiku (*policy*). Tímto způsobem získáváme šest možných tematických oblastí.

Jak ukáže níže obsažený přehled, nepochybnou předností českého výzkumu evropské integrace ve vazbě na obor mezinárodní vztahy je jeho tematická pestrost. Ve všech šesti tematických kategoriích, které v našem příspěvku sledujeme, najdeme významnější publikace. Navíc v každé z těchto kategorií se českým akademikům podařilo přispět svými výzkumnými zjištěními do existujících mezinárodních diskusí. Za zdůraznění stojí dva konkrétní rysy publikačních výstupů. Za prvé, značná část prací vstupujících do mezinárodních akademických diskusí se zaměřovala především na analýzu českého případu nebo případů nových členských států, například v souvislosti s národními koncepcemi integrace nebo evropeizací domácích politik. Za druhé, poměrně významného počtu dosáhly příspěvky, které se podařilo uplatnit ve čtyřech klíčových mezinárodních časopisech zabývajících se evropskou integrací (*European Union Politics*, *Journal of Common Market Studies*, *Journal of European Public Policy*, *West European Politics*). Jde celkem o zhruba jednu desítku článků, jejichž autory byli především pracovníci ÚMV, KMV UK a KPES UP.

Náš stručný exkurz do výzkumu jednotlivých tematických oblastí zahájíme na mezinárodní úrovni integrace, v kategorii mezinárodních aktérů. V této kategorii se setkáváme především s pracemi zabývajícími se obecným politickým vývojem EU (Rovná – Wessels 2006; Rovná – Kasáková – Váška 2007; Fiala 2007, 2015). Dvěma výraznými výzkumnými směry se vyznačuje další kategorie věnovaná institucionálnímu rámci EU. První a rozsáhlejší z nich vytvářejí přehledové a základní analytické práce, které usilovaly o výklad problematiky unijních institucí v českém kontextu (Pitrová 1999; Fiala – Pitrová 2003; Plechanovová 2004b; Šlosarčík 2010; Šlosarčík – Kasáková a kol. 2013). Zvláštní pozornost, do značné míry zřejmě díky českému předsednictví v roce 2009, si vydobylo předsednictví v Radě EU (Karlás 2008; Kaniok 2008, 2010; Drulák – Šabič 2010). Druhý směr pak představuje snaha o teoreticky a metodologicky informovaný výzkum problematiky, navazující na existující výzkum v mezinárodním kontextu. Vyjadřují ho především práce Běly Plechanovové, která se soustředila na klíčová témata týkající se Rady EU (Plechanovová 2003, 2004a, 2011, 2013).

Poměrně se rozvinula i analýza politik EU. Kromě zahraniční a bezpečnostní politiky, které se věnovali především odborníci z oblasti bezpečnostních studií, se předmětem podrobnějšího rozboru staly i další politiky. Patřily k nim ekonomické politiky (Jakš 1998; Kučerová 2006; Sychra 2009), strukturální politika (Baun – Marek 2008), vnější vztahy (Kratochvíl – Tulmets 2010) nebo oblast lidských práv (Smekal 2009). Celkově se tato

oblast vyznačovala nižším zapojením teoretických přístupů (výjimkou představují práce Petra Kratochvíla).

Přesuňme nyní pozornost k domácí rovině integračního procesu. V kategorii domácích aktérů se objevují výrazněji teoreticky a metodologicky založené práce. Jejich konkrétní témata představují koncepce integračních rolí (Beneš – Harnisch 2015), integrační diskurzy o suverenitě (Braun 2008a, b) a metafory o integraci (Drulák 2004, 2006). Do stejné kategorie patří i práce zabývající se evropeizací politických stran a zájmových skupin (Hloušek 2004; Hloušek – Kaniok 2007; Krpec – Hloušek – Fiala – Pitrová 2009). V tématu domácích institucí se čeští autoři zapojili do silného výzkumu působení národních parlamentů v rámci rozhodovacího procesu v EU. Ve svých příspěvcích se zaměřili na zhodnocení a vysvětlení postavení parlamentů v nových členských státech střední a východní Evropy (Karlás 2011a, b, 2012; Knutelská 2011). V oblasti týkající se domácí politiky se čeští autoři ve shodě s povahou problematiky zabývali její evropeizací. Jejich pozornost zaujaly především následující oblasti: zahraniční a bezpečnostní politika (Baun – Marek 2013a), zemědělská politika (Baun – Kouba – Marek 2009), politika ochrany životního prostředí (Baun – Marek 2013b; Braun 2014a, b) a politika ochrany lidských práv (Zemanová 2008).

Tabulka č. 2
Hlavní témata

	Aktéři a interakce	Instituce	Politiky
Domácí rovina	– národní koncepce integrace – evropeizace politických stran a zájmových skupin	– parlamentní kontrola EU – twinning	– evropeizace politik
Mezinárodní rovina	– obecný politický vývoj integrace	– institucionální a právní rámec EU – Rada EU – předsednictví Rady EU	– ekonomické politiky EU – vnější vztahy EU

Zdroje: Články publikované v *Mezinárodních vztazích*, monografie, články publikované v zahraničních impaktovaných a recenzovaných časopisech.

TEORIE

V této části se zabýváme teoretickými a metodologickými předpoklady výzkumu. Snažíme se mapovat, s jakými teoretickými předpoklady autoři nebo autorky pracovali a k jaké oblasti literatury měli ambici přispět. Teoretické zakotvení se zjevně vyvíjelo. Například články publikované v *Mezinárodních vztazích* na začátku devadesátých let měly málokdy teoretické ambice. Jedním z klíčových pojmů v té době byl například národní zájem Československa a později ČR ve vztahu k evropské integraci (například Jakš 1992; Pavlík 1992). Význam toho pojmu byl však spíše implicitní a nereflektovaný; nevycházel výrazněji z teorie mezinárodních vztahů.

Zajímavý obrat ohledně propojení výzkumu s teoriemi nastal kolem přelomu století. Od té doby se také v *Mezinárodních vztazích* objevuje více článků, které navazují na teorie mezinárodních vztahů. Některé z nich měly i explicitní ambice rozvinout teoretické chápání. V roce 2000 například Petr Drulák publikoval stať k přenosu institucí, v níž porovnal přístup realismu a konstruktivismu. I v té době zůstávají ve větší části výzkumu

teoretické předpoklady – stejně jako v devadesátých letech – často v implicitní a nereflektované podobě.

Mezi přímo nebo jen implicitně formulovanými theoretickými předpoklady dominovaly předpoklady racionalistické a mezivládní. Značná část studií tedy implicitně předpokládala, že relevantními aktéry evropské integrace jsou zejména státy a že jednají racionálně v souladu se svými materiálními zájmy. Tyto předpoklady se promítaly do výzkumu dominantních témat, jako bylo rozšiřování EU nebo jednání o institucionálních reformách EU, často z perspektivy přistupujících členských států. Například Michael Baun a Dan Marek (2001) takto analyzovali mezivládní konferenci v roce 2000 z perspektivy preferencí kandidátských zemí. Některé analýzy se nicméně inspirovaly v theoretických poznatcích z jiných disciplín. Zmínit můžeme například článek Jana Hřicha (2001), který vychází z práce ekonoma Bély Balassy, nebo příspěvek Zuzany Lehmannové (2001) vycházející z teorie kultury. I v takových případech se ovšem často jednalo o analýzy, které byly převážně empirické. Časem se ovšem objevilo i více příkladů použití konstruktivistických přístupů a/nebo přístupů založených na sociologickém pojetí nového institucionalismu. Souběžně s tím se systematictěji uplatňují i racionalistické přístupy.

Dá se tedy hovořit o tom, že v rámci výzkumu evropské integrace v českém oboru mezinárodní vztahy jednoznačně vzrostl zájem o teorii jako nástroj pro vysvětlení nebo pochopení integračního procesu a různých aspektů toho procesu (etablování teorií dokládá i vydání jejich knižního přehledu, viz Kratochvíl 2008). Zároveň je tento výzkum theoreticky i metodologicky velice heterogenní. V této oblasti se setkávají pohledy disciplíny mezinárodních vztahů s komparativní politikou. I když se v tomto článku zabýváme literaturou, jež se váže k oboru mezinárodní vztahy, existují práce na pomezí uvedených disciplín, například v souvislosti s tématy hlasování v Radě EU (Plechanová 2006), vládnutí v EU nebo evropeizace. Například výzkum takzvané evropeizace *shora dolů* (*top-down*) v českém kontextu sestává z různých analýz, které mají společné to, že se soustřeďují na důsledky vstupu do EU pro nové členské státy. Zastoupen je zde konstruktivistický přístup, theoreticky zakotvený v disciplíně mezinárodních vztahů. Například Lucie Königová (2004) v tomto pojetí zkoumala možnost dopadů *twinningu* na neinstrumentální změnu preferencí. Vznikaly však i studie evropeizace systému politických stran, které se jednoznačně inspirovaly v oboru komparativní politiky.

Vraťme se k tématům identifikovaným v tabulce č. 2 a položíme si otázku, zda se užití theoretických přístupů lišilo v závislosti na tématu. Jeví se to tak, že jednotlivé tematické kategorie se vyznačují používáním více různých theoretických přístupů. V první kategorii domácích aktérů nacházíme – zdůrazněme opět, že v rámci výzkumu vázaného na obor mezinárodní vztahy – zejména příklady konstruktivistického výzkumu evropeizace. Není to překvapivé, protože identita a změna identity aktérů představuje jádro konstruktivistického pohledu (na rozdíl od racionalismu). Patří sem například studie metafor politických elit (Beneš – Drulák 2015). Kategorie domácích institucí zahrnuje jak racionalistickou analýzu parlamentní kontroly (Karlas 2012), tak konstruktivistický výzkum *twinningu* (Königová 2004). V kategorii domácí politika opět najdeme jak racionalistické přístupy (například Baun – Marek 2001), tak konstruktivistické přístupy nebo sociologický institucionalismus (například Braun 2014a).

Podobnou situaci pozorujeme i v souvislosti s „mezinárodními“ kategoriemi témat. V kategorii mezinárodních aktérů najdeme několik pokusů o testování více teorií mezinárodních vztahů na jednom konkrétním příkladě (například Beneš 2005), ale i studie vycházející z čistě konstruktivistické perspektivy (například Karlas 2003). Kategorie institucionální rámec EU zahrnuje jak normativní teorie (například Belling 2014), tak racionalistické a kvantitativní přístupy (zejména Plechanová 2011), ale i konstruktivistické přístupy nebo přístupy nového institucionalismu. Kategorie unijních politik obsahuje práce vycházející z konstruktivismu (Kratochvíl – Tulmets 2010), ale i spíše deskriptivní studie navazující na pojem evropeizace.

METODOLOGIE

Z metodologického hlediska ve výzkumu evropské integrace v oboru mezinárodní vztahy jednoznačně dominovaly kvalitativní přístupy. Jenom výjimečně najdeme uplatnění kvantitativních přístupů, které jsou do značné míry spojené s jedinou konkrétní autorkou – Bělou Plechanovou. V rámci kvalitativních studií můžeme rozlišovat mezi studii, které používají teorie, a těmi, které mají deskriptivní zaměření. Mezi teoreticky založenými studii můžeme dále rozlišovat mezi těmi, které usilují o testování a rozvíjení teorií, a těmi které se aplikací teorií pokoušejí obohatit poznání konkrétního jevu. Nejbovyklejší konkrétní metodologií byla případová studie, zejména případová studie, která se zaměřuje na jeden konkrétní případ. Vznikl větší počet prací, které testovaly více teorií na základě jednoho konkrétního případu (například Drulák 2000; Beneš 2005; Königová – Kratochvíl 2005). Zahrnují v implicitní podobě předpoklady vědecko-realistické nebo pozitivistické epistemologie, totiž přesvědčení, že teorie lze porovnat a testovat na základě empirického případu. Mezi námi posuzované práce však patří i výstupy interpretativního výzkumu, a to zejména ty, které reflektují lingvistický obrat ve studii mezinárodních vztahů. Jde mj. o práce využívající jako metodologii diskurzivní analýzu (Karlás 2003) nebo analýzu metafor (Drulák 2006).

Některé studie evropské integrace vzniklé v rámci českého výzkumu mezinárodních vztahů mají normativní rozměr. Za prvé, některé již zmíněné výstupy z první poloviny devadesátých let si kladly za cíl identifikovat národní zájem ČR. Podobné výzkumné zaměření najdeme v deliberativní verzi v některých výstupech ÚMV vzniklých o dekádu později (například Drulák – Braun 2010). Za druhé, jiní autoři se zabývali legitimitou evropské integrace a tématem demokratického deficitu EU, tedy tradiční oblastí normativní politické teorie (Belling 2006).

* * *

Náš přehled výzkumu evropské integrace v českém oboru mezinárodní vztahy zakončíme zdůrazněním dvou jeho rysů, které považujeme za charakteristické. První z nich se týká vazby výzkumu na teorie a metody, druhý souvisí s jeho postavením v rámci oboru mezinárodní vztahy jako takového. Za prvé, výzkum evropské integrace se v českém oboru mezinárodní vztahy vnitřně výrazně rozděluje podle toho, zda má teoretickou a metodologickou ambici a zda se snaží na základě této ambice přispět k mezinárodnímu výzkumu. Po devadesátých letech, která se vyznačovala absencí teorií a metod, se objevila část výzkumníků usilujících o jejich explicitní využití. Jejich hlavním cílem se stala teoreticky a metodologicky inspirovaná analýza konkrétních případů integračního procesu. Tento cíl přitom doprovázela snaha publikovat zjištění v hlavních mezinárodních časopisech evropských studií. Nutno dodat, že tuto snahu se daří do značné míry úspěšně naplnit a že počet článků, které se českým výzkumníkům podařilo uplatnit v těchto časopisech, již přesáhl jednu desítku. Naproti tomu jiná část badatelů se orientuje na empirický, v dobrém slova smyslu popisný výzkum integračního procesu a současně především na publikaci česky psaných monografií a odborných statí. Toto rozštěpení co do výzkumného a publikačního zaměření lze zcela zjevně pozorovat.

Za druhé, výzkum evropské integrace byl v českém oboru mezinárodní vztahy v uplynulém čtvrtstoletí velmi silně zastoupen. V českém kontextu existuje patrně jediná další subdisciplína oboru, které by se věnoval srovnatelný počet odborníků, a to jsou bezpečnostní studia. Dominance evropských studií v českém oboru mezinárodní vztahy – nebo jejich sdílená dominance s bezpečnostními studii – dává samozřejmě smysl z hlediska významu, jaký má a měla evropská integrace pro českou zahraniční politiku. Do určité míry se nicméně dostává do potenciálního střetu s tím, že mezinárodní vztahy jako část sociální reality mají globální a velmi komplexní povahu. Uvedená dominance mohla částečně ovlivnit i to, jak se mezinárodní vztahy v českém kontextu v uplynulém období

chápany. Moderní evropská politika, poznamenaná nebývalým integračním úsilím, má výrazně pluralitní (co do zapojení různých typů aktérů) a kooperativní povahu. Otázka je, do jaké míry tato povaha koresponduje s charakterem mezinárodní politiky v globálním rámci a do jaké míry obor, jenž se z pochopitelných důvodů primárně soustředí na evropskou sféru, tyto možné rozdíly reflektuje.

¹ Většina z těchto institucí náleží do první ze dvou výše uvedených kategorií. Do druhé kategorie patří katedra západoevropských studií Fakulty sociálních věd Univerzity Karlovy.

² Většinu ze zbývajících třetiny přispěvatelů tvoří autoři zahraniční (ze Slovenska nebo autoři z jiných zemí, jejichž texty byly přeloženy do češtiny) nebo působící v jiných oborech (typicky v oboru právo).

³ Za zvláštní zmínku stojí to, že v našem rozboru není zastoupena jedna významná instituce oboru mezinárodní vztahy, a sice katedra politologie a mezinárodních vztahů Fakulty filozofické Západočeské univerzity. Podle našeho vědomí se nikdo z pracovníků této instituce rozsáhleji nezabýval evropskou integrací ve vazbě na obor mezinárodní vztahy, proto zde tuto jinak významnou instituci vynecháváme.

⁴ Nutno dodat, že mezi těmito institucemi existují podstatné rozdíly v tom, jak dlouho, jak rozsáhle a jak významně se evropské integraci věnovaly. Vycházíme však z minimalistického přístupu, při němž považujeme instituci za relevantní i tehdy, když v ní v oblasti evropské integrace působí jen jedna významná osobnost a pouze krátce.

⁵ Na počátku tohoto období se výzkum evropské integrace v ÚMV na určitou dobu také institucionalizoval v podobě Centra evropských analýz. Kromě individuální výzkumné činnosti k němu přidružených výzkumných pracovníků centrum vydávalo kratší analýzy s praktickými doporučeními, označované jako Evropská témata.

⁶ V září 2015 se tato katedra přejmenovala na katedru evropských studií.

⁷ Připomeňme, že autor dlouhodobě působí jako výkonný ředitel think-tanku založeného Václavem Klausem – Centra pro ekonomiku a politiku.

⁸ Hlavním důvodem pro zahrnutí domácí roviny je to, že někteří lidé a instituce, kteří jsou v českém prostředí úzce spjatí s oborem mezinárodní vztahy, se kromě mezinárodní roviny intenzivně zabývali i domácí rovinou integrace. To není českým specifikem. Například Lisa Martin nebo Robert Pahre, přední američtí odborníci na mezinárodní vztahy, současně publikovali významné práce k zapojení národních parlamentů do evropské integrace (Pahre 1997; Martin 2000).

Literatura

- Baun, Michael – Dürr, Jakub – Marek, Dan – Šaradin, Pavel (2006): Europeization of Czech Politics: The Political Parties and the EU Referendum. *Journal of Common Market Studies*, Vol. 44, No. 2, s. 249–280.
- Baun, Michael – Kouba, Karel – Marek, Dan (2009): Evaluating the Effects of the EU Common Agriculture Policy in a New Member State: The Case of the Czech Republic. *Journal of Contemporary European Studies*, Vol. 17, No. 2, 271–292.
- Baun, Michael J. – Marek, Dan (2001): The Candidate States and the IGC. *Journal of International Relations and Development*, Vol. 4, No. 1, s. 13–37.
- Baun, Michael – Marek, Dan (eds., 2008): *EU Cohesion Policy After Enlargement*. Basingstoke: Palgrave Macmillan.
- Baun, Michael – Marek, Dan (eds., 2013a): *The New Member States and the European Union: Foreign Policy and Europeanization*. London and New York: Routledge.
- Baun, Michael – Marek, Dan (2013b): The Implementation of EU Environmental Policy in the Czech Republic: Problems with Post-Accession Compliance? *Europe-Asia Studies*, Vol. 65, No. 10, 1877–1897.
- Baun, Michael – Marek, Dan (2014): *Cohesion Policy in the European Union*. Basingstoke: Palgrave Macmillan.
- Belling, Vojtěch (2006): Federální model a evropská realita: Krize legitimacy a její překonání. *Mezinárodní vztahy*, Vol. 41, No. 3, s. 5–18.
- Belling, Vojtěch (2014): Exekutivní vládnutí jako nový model politiky v Evropské unii? Krizová politika EU a její dopady na politický systém. *Mezinárodní vztahy*, Vol. 49, No. 4, s. 9–27.
- Beneš, Vít (2005): Sřít hypotéz východního rozšíření Evropské unie. *Mezinárodní vztahy*, Vol. 40, No. 4, s. 5–27.
- Beneš, Vít – Drulák, Petr (2015): Czech Metaphors about Europe: Havel vs Klaus. *Journal of International Relations and Development*, Vol. 18, s. 532–555.
- Beneš, Vít – Harnisch, Sebastian (2015): Role Theory in Symbolic Interactionism: Czech Republic, Germany and the EU. *Cooperation and Conflict*, Vol. 50, No. 1, s. 146–165.
- Braun, Mats (2008a): Talking Europe – the dilemma of sovereignty, national interest and ideology. *Cooperation and Conflict*, Vol. 43, No. 4, s. 397–420.
- Braun, Mats (2008b): *Modernisation Unchallenged: The Czech Discourse on European Unity*. Praha: Ústav mezinárodních vztahů.
- Braun, Mats (2014a): *Europeanization of Environmental Policy in the New Europe: Beyond Conditionality*. Farnham: Ashgate.

- Braun, Mats (2014b): EU Climate Norms in East-Central Europe. *Journal of Common Market Studies*, Vol. 52, No. 3, 445–460.
- Dančák, Břetislav – Fiala, Petr – Hloušek, Vít (2005): *Evropeizace: Nové téma politologického výzkumu*. Brno: IIPS.
- Drulák, Petr (2000): Evropská integrace a její šíření jako přenos institucí. *Mezinárodní vztahy*, Vol. 35, No. 4, s. 5–16.
- Drulák, Petr (2004): Metaphors Europe Lives By: Language and Institutional Change of the European Union. EUI Working Paper SPS No. 2004/15, Badia Fiesolana, San Domenico (FI): European University Institute.
- Drulák, Petr (2006): Motion, Container and Equilibrium: Metaphors in the Discourse about European Integration. *European Journal of International Relations*, Vol. 12, No. 4, s. 499–531.
- Drulák, Petr (2010): Závěrem: Český nezáměr se prosazuje. In: Michal Kořan et. al.: *Česká zahraniční politika v roce 2009: Analýza ÚMV*. Praha: Ústav mezinárodních vztahů.
- Drulák, Petr – Braun, Mats (eds., 2010): *The Quest for the National Interest a Methodological Reflection on Czech Foreign Policy*. Frankfurt am Main: Peter Lang.
- Drulák, Petr – Česal, Jiří – Hampl, Stanislav (2003): Interactions and Identities of Czech Civil Servants on their Way to the EU. *Journal of European Public Policy*, Vol. 10, No. 4, 637–654.
- Drulák, Petr – Šabič, Zlatko (eds., 2010): *The Czech and Slovenia EU Presidencies in a Comparative Perspective*. Dordrecht: Republic of Letters.
- Druláková, Radka (2010): Subsidiarita v EU: Právní princip nebo užitečný symbol? Praha: Oeconomica.
- Fiala, Petr (2007): *Evropský mezičas: Nové otázky evropské integrace*. Brno: Barrister & Principal.
- Fiala, Petr (2015): *Na konci bezstarostnosti: Co nechceme slyšet o Evropě, o národních zájmech a zahraniční politice*. Brno: Barrister & Principal.
- Fiala, Petr – Pitrová, Markéta (eds., 2001): *Rozšiřování ES/EU*. Brno: Mezinárodní politologický ústav.
- Fiala, Petr – Pitrová, Markéta (2003): *Evropská unie*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury.
- Fiala, Petr – Pitrová, Markéta (eds., 2005): *Evropská referenda*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury.
- Handl, Vladimír (2007): Ústav mezinárodních vztahů na přelomu staré a nové éry (jaro 1989 – leden 1998): Rozvoj a internacionalizace analytické činnosti ÚMV. In: Petr Drulák, Petr Kratochvíl, a kol.: *50 let českého výzkumu mezinárodních vztahů: Od ÚMPE k ÚMV*. Praha: Ústav mezinárodních vztahů.
- Hix, Simon (1994): The Study of the European Community: The Challenge to Comparative Politics. *West European Politics*, Vol. 17, No. 3, s. 1–30.
- Hloušek, Vít (2004) Proces europeanizace a politické strany v kandidátských zemích. *Sociální studia*, Vol. 1, No. 1, 93–108.
- Hloušek, Vít – Kaniok, Petr (2007) *Evropské politické strany po východním rozšíření Evropské unie*. Brno: Mezinárodní politologický ústav Masarykovy univerzity.
- Hřích, Jan (2001): Společná obchodní politika Evropské unie jako příklad supranacionálního přístupu k integraci. *Mezinárodní vztahy*, Vol. 36, No. 4, s. 5–21.
- Hurrell, Andrew – Menon, Anand (1996): Politics Like Any Other? Comparative Politics, International Relations, and the Study of the European Union. *West European Politics*, Vol. 19, No. 2, s. 386–402.
- Jachtenfuchs, Markus (2001): The Governance Approach to European Integration. *Journal of Common Market Studies*, Vol. 39, No. 2, s. 245–264.
- Jakš, Jaroslav (1992): Evropská společenství na cestě k měnové, hospodářské a politické unii – šance a rizika. *Mezinárodní vztahy*, Vol. 27, No. 3, s. 62–69.
- Jakš, Jaroslav (1998): *Quo vadis Evropská unie*. Praha: ETC Publishing.
- Kaniok, Petr (2008): *Předsednictví Rady EU: Příběh půlstoletí*. Brno: Mezinárodní politologický ústav Masarykovy univerzity.
- Kaniok, Petr (2010): *České předsednictví Rady EU – most přes minulost*. Brno: Mezinárodní politologický ústav Masarykovy univerzity.
- Karlas, Jan (2003): Globalizace, identita a evropská integrace – Evropa jako globální aktér. *Mezinárodní vztahy*, Vol. 38, No. 1, s. 28–51.
- Karlas, Jan (2005): The ESDP Building Process and Conflict Prevention: Intergovernmental Policy-Making and Institutional Expertise. *Journal of International Relations and Development*, Vol. 8, No. 2, s. 164–191.
- Karlas, Jan (ed., 2008): *Jak předsedat Evropské unii? Návrh priorit předsednictví ČR v Radě EU v roce 2009*. Praha: Ústav mezinárodních vztahů.
- Karlas, Jan (2011a): Parliamentary Control of EU Affairs in Central and Eastern Europe: Explaining the Variation. *Journal of European Public Policy*, Vol. 18, No. 2, s. 258–273.
- Karlas, Jan (2011b): *Národní parlamenty a kontrola evropských záležitostí: Komparativní analýza*. Praha: Karolinum.
- Karlas, Jan (2012): National Parliamentary Control of EU Affairs: Institutional Design after Enlargement. *West European Politics*, Vol. 35, No. 5, s. 1095–1113.
- Knutelská, Viera (2011): Working practices winning out over formal rules: Parliamentary scrutiny of EU matters in the Czech Republic, Poland and Slovakia. *Perspectives on European Politics and Society*, Vol. 12, No. 3, s. 320–339.

- Königová, Lucie (2004): Geneticky modifikované organizace? Twinning jako případ transnacionální interakce. *Mezinárodní vztahy*, Vol. 39, No. 1, s. 7–26.
- Königová, Lucie – Kratochvíl, Petr (2005): Jak utvářet Evropu: konvenčně nebo konventně? Konvent jako alternativní metoda přípravy základních smluv evropské integrace. *Mezinárodní vztahy*, Vol. 40, No. 2, s. 24–41.
- Kotyk, Václav (ed., 1997): *Česká zahraniční politika: Úvahy o prioritách*. Praha: Ústav mezinárodních vztahů.
- Kratochvíl, Petr (2008) *Teorie evropské integrace*. Praha: Portál.
- Kratochvíl, Petr – Cibulková, Petra – Beník, Michal (2011): The EU as a ‘Framing Actor’: Reflections on Media Debates about EU Foreign Policy. *Journal of Common Market Studies*, Vol. 49, No. 3, s. 391–412.
- Kratochvíl, Petr – Tulmets, Elsa (2010): *Constructivism and Rationalism in EU External Relations: The Case of the European Neighbourhood Policy*. Baden-Baden: Nomos.
- Krpec, Oldřich – Hloušek, Vít – Fiala, Petr – Pitrová, Markéta (2009): *Europeanization of Czech Interest Groups*. Brno: IIPS.
- Kučerová, Irah (2006): *Evropská unie: Hospodářské politiky*. Praha: Karolinum.
- Kučerová, Irah (2010): *Hospodářské politiky v kontextu vývoje EU*. Praha: Karolinum.
- Lehmannová, Zuzana (2001): Integrace Evropy z hlediska kultury. *Mezinárodní vztahy*, Vol. 36, No. 3, 24–40.
- Loužek, Marek (2005): Dokáže teorie veřejné volby vysvětlit rozšiřování Evropské unie? *Mezinárodní vztahy*, Vol. 40, No. 2, s. 24–41.
- Marek, Dan – Baun, Michael (2002): The EU as a Regional Actor: The Case of the Czech Republic. *Journal of Common Market Studies*, Vol. 40, No. 5, s. 895–919.
- Martin, Lisa L. (2000): *Democratic Commitments: Legislatures and International Cooperation*. Princeton: Princeton University Press.
- Pahre, Robert (1997): Endogenous Domestic Institutions in Two-level Games and Parliamentary Oversight of the European Union. *Journal of Conflict Resolution*, Vol. 41, No. 1, s. 147–174.
- Parizek, Michal – Hoslí, Madeleine O. – Plechanová, Běla (2015): Avoiding Paralysis: The Eastern Enlargement and Council of the European Union. *Journal of European Integration*, Vol. 37, No. 6., s. 649–665.
- Pavlík, Petr (1992): Trnitá cesta k Evropské monetární unii. *Mezinárodní vztahy*, Vol. 27, No. 4, s. 74–79.
- Pitrová, Markéta (1999): *Institucionální struktura Evropské unie*. Brno: Mezinárodní politologický ústav Masarykovy univerzity.
- Plechanová, Běla (2003): The Treaty of Nice and the Distribution of Votes in the Council – Voting Power Consequences for the EU after the Oncoming Enlargement. *European Integration online Papers*, Vol. 7, <<http://eiop.or.at/eiop/texte/2003-006a.htm>>.
- Plechanová, Běla (2004a): Draft Constitution and the Decision-making Rule for the Council of Ministers of the EU – Looking for Alternative Solution. *European Integration online Papers*, Vol. 8, <<http://eiop.or.at/eiop/texte/2004-012.htm>>.
- Plechanová, Běla (2004b): *Institucionální vývoj Evropské unie od Maastrichtské smlouvy k východnímu rozšíření: Hledání rovnováhy mezi společenstvím a jeho členskými státy*. Praha: Karolinum.
- Plechanová, Běla (2006): Je rozhodovací procedura v Radě Evropské unie spravedlivá? Principy zastoupení a důsledky změn rozhodovací procedury navrhované ústavní smlouvou. *Mezinárodní vztahy*, Vol. 41, No. 4, s. 5–22.
- Plechanová, Běla (2011): The EU Council enlarged: North-South-East or core-periphery? *European Union Politics*, Vol. 12, No. 1, s. 87–106.
- Plechanová, Běla (2013): National actors in post-Lisbon EU: Should we expect a change of national strategies? *West European Politics*, Vol. 36, No. 6, s. 1199–1220.
- Pollack, Mark (2001): International Relations Theory and European Integration. *Journal of Common Market Studies*, Vol. 39, No. 2, s. 221–244.
- Risse-Kappen, Thomas (1996): Exploring the Nature of the Beast: International Relations Theory and Comparative Politics Analysis Meet the European Union. *Journal of Common Market Studies*, Vol. 34, No. 1, s. 53–80.
- Rovná, Lenka – Kasáková, Zuzana – Váška, Jan (eds., 2007): *Evropská unie v členských státech a členské státy v Evropské unii: Europeizace vybraných zemí EU*. Praha: Eurolex Bohemia, VIP Books.
- Rovná, Lenka – Wessels, Wolfgang (eds., 2006): *EU Constitutionalisation: From the Convention to the Constitutional Treaty 2002–2005: Anatomy, Analysis, Assessment*. Praha: Europeum
- Smekal, Hubert (2009): *Lidská práva v Evropské unii*. Brno: Mezinárodní politologický ústav, Masarykova univerzita.
- Sychra, Zdeněk (2009): *Jednotná evropská měna*. Brno: Mezinárodní politologický ústav, Masarykova univerzita.
- Šedivý, Jiří (2007): Ústav mezinárodních vztahů v letech 1998–2004: Hlavní milníky a proměny. In: Petr Druhlák – Petr Kratochvíl a kol.: *50 let českého výzkumu mezinárodních vztahů: Od ÚMPE k ÚMV*, Praha: Ústav mezinárodních vztahů.
- Šlosarčík, Ivo (2010): *Politický a právní rámec evropské integrace*. Praha: Wolters Kluwer.
- Šlosarčík, Ivo – Kasáková, Zuzana a kol. (2013): *Instituce Evropské unie a Lisabonská smlouva*. Praha: Grada.
- Valenta, Jiří (ed., 1992): *Máme národní zájmy?* Praha: Ústav mezinárodních vztahů.

- Weiss, Tomáš – Řiháčková, Věra (2010): Promoting multilateralism? Conceptualizing multilateralism in the Czech foreign policy. *Perspectives*, Vol. 18, No. 1, s. 5–21.
- Zemanová, Štěpánka (2008): *Evropeizace zahraniční politiky v oblasti lidských práv*. Praha: Oeconomica.

Poznámka

Autoři děkují Šárce Cabadové-Waisové, Danu Markovi, Markétě Pitrové, Tomáši Weissovi, Štěpánce Zemanové, šéfredaktorovi časopisu Vítu Benešovi a dvěma anonymním oponentům za přečtení tohoto textu a poskytnuté komentáře. Veškerou odpovědnost za přetrvávající nedostatky textu nesou pouze autoři.